

O'zbekistonda "Yashil iqtisodiyot" ga o'tish jarayonida duch kelayotgan moliyaviy va institutsional muammolari

Ortqboyev Og'abek Lazizjon o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Jahon iqtisodiyoti va Xalqaro iqtisodiy munosabatlar yo'nalishi 2-bosqich talabasi
e-mail: ortqboyevogabek246@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada, Markaziy Osiyo so'nggi yillarda global iqlim o'zgarishining jiddiy ta'siriga duch kelmoqda. Statistik ma'lumotlarga qaraydigan bo'lsak, keskin iqlim o'zgarishlari mintqa mamlakatlariga bir qancha muammolarni keltirib chiqarayotganini ko'rishimiz mumkin. Xususan, O'zbekiston Respublikasi misolida: kundan-kunga daryolar qurib borishi, chang-to'zon bo'ronlari va qurg'oqchilik muammolari yaqqol ko'zga tashlanmoqda. Bugun O'zbekiston uchun 'Yashil iqtisodiyot' ga o'tish shunchaki tanlov emas, balki kelajakda xalqaro bozorlarda o'z o'rnini yo'qotmaslik va ertangi kun suverenitetini saqlab qolish masalasidir. Ammo bu o'tish jarayoni qog'ozdagi chiroyli raqamlar va og'zaki rejalardan iborat bo'lolmaydi; uning ortida moliyaviy to'siqlar, eskirgan infratuzilmalar va yetishmayotgan kadrlar kabi og'riqli muammolar yotibdi. Mazkur maqolada mazkur muammolarni bartaraf etish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Yashil iqtisodiyot, iqlim o'zgarishi, Markaziy Osiyo, moliyaviy to'siqlar, infratuzilma, iqtisodiy suverenitet, qurg'oqchilik va suv tanqisligi, kadrlar yetishmovchiligi, xalqaro bozorlar.

Abstract: This article examines that Central Asia has been facing the severe impacts of global climate change in recent years. Looking at statistical data, we can see that sharp climate changes are causing numerous problems for the countries of the region. Specifically, in the case of the Republic of Uzbekistan, problems such as the drying up of rivers, dust storms, and drought are becoming clearly visible. Today, transitioning to a "green economy" for Uzbekistan is not merely a choice, but a matter of not losing its position in international markets and preserving its economic sovereignty for the future. However, this transition process cannot consist only of beautiful numbers on paper and verbal plans; behind it lie painful problems such as financial barriers, outdated infrastructure, and a shortage of personnel. This article examines the issues of addressing these challenges and develops scientifically grounded proposals and practical recommendations.

Keywords: Green economy, climate change, Central Asia, financial barriers, infrastructure, economic sovereignty, drought and water scarcity, human resources shortage, international markets.

Абстрактный: В данной статье отмечается, что Центральная Азия в последние годы сталкивается с серьезными последствиями глобального изменения климата. Обращаясь к статистическим данным, можно заметить, что резкие климатические изменения порождают множество проблем для стран региона. В частности, на примере Республики Узбекистан четко прослеживаются такие проблемы, как высыхание рек, пыльные бури и засуха. Сегодня переход к «зеленой экономике» для Узбекистана — это не просто выбор, а вопрос сохранения своих позиций на международных рынках и обеспечения суверенитета в будущем. Однако этот переходный процесс не может состоять лишь из красивых цифр на бумаге и устных планов; за ним стоят такие болезненные проблемы, как финансовые барьеры, устаревшая инфраструктура и нехватка кадров. В данной статье рассматриваются пути устранения указанных проблем, а также разработаны научно обоснованные предложения и практические рекомендации.

Ключевые слова: Зеленая экономика, изменение климата, Центральная Азия, финансовые барьеры, инфраструктура, экономический суверенитет, засуха и нехватка воды, дефицит кадров, международные рынки.

Kirish (Введение/Introduction).

Bugungi kunda "yashil iqtisodiyot" ga o'tish global miqyosdagi eng dolzarb masalalardan biriga aylandi. Chunki so'nggi yillarda kuzatilayotgan ko'plab inqirozlarning negizida aynan iqlim o'zgarishi turibdi. Xususan, bu jarayon O'zbekistonda ham keskin sezilib, uning yaqqol misoli sifatida mamlakatimizdagi eng yirik ekologik fojialardan biri — Orol dengizining qurishini keltirish mumkin. Bu fojia oqibatida nafaqat jiddiy suv tanqisligi, balki mintaqada chang-to'zon bo'ronlari va qurg'oqchilik xavfi keskin ortdi.

So'nggi yillardagi statistikalariga e'tibor qaratadigan bo'lsak, O'zbekistonda kuzatilayotgan asosiy ekologik muammolardan yana biri bu — havo ifloslanishidir. Xususan, 2025-yilda bu muammo yanada yaqqol ko'zga tashlandi, chunki Toshkent shahri havo ifloslanish ko'rsatkichi bo'yicha dunyo miqyosida ikkinchi o'ringa chiqqanining guvohi bo'ldik. Shuningdek, mavjud ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekistonda bir yilda taxminan 10,2 million tonna maishiy chiqindi hosil bo'ladi, vaholanki bu chiqindilarning aksar qismi yetarli darajada qayta ishlanmaydi.

Bunday muammolarni bartaraf etish uchun eng avvalo chiqindilarni qayta ishlash tizimini yo'lga qo'yish, havoni kuchli ifloslantiruvchi

eskirgan zavodlar faoliyatini cheklash hamda ekologik toza transport vositalarini, jumladan, elektromobillarni ko'paytirish zarur. Albatta, bu rejalarni qog'ozda yoki og'zaki tahlilda oson ko'ringani bilan, ularni amaliyotga tatbiq etish juda katta miqdordagi moliyaviy mablag'ni talab qiladi. Biroq, bu xarajatlarni to'g'ridan-to'g'ri davlat byudjetidan ajratish imkonsiz, chunki byudjetning asosiy qismi ijtimoiy sohaga (ta'lim, sog'liqni saqlash va ijtimoiy nafaqalarga) yo'naltirilgan.

Mazkur moliyaviy muammoning yechimi sifatida zarur mablag'larni Jahon banki va boshqa xalqaro moliya institutlarining grant va dasturlari orqali jalb qilish maqsadga muvofiqdir. Bunda xalqaro tashkilotlarga ekologik rejalarni taqdim etish va eng muhimi, bu muammo faqatgina O'zbekistonning emas, balki butun planetaning ekologik xavfsizligiga daxldor global muammo ekanini asoslab, ulardan ko'mak so'rash mantiqiy va samarali qadam bo'ladi.

Adabiyotlar tahlili (Обзор литературы/Literature review). Adabiyotlar tahlilidan kelib chiqib, Yashil iqtisodiyot to'g'risida ba'zi bir fikrlarni ko'rib o'tamiz. O'zbekiston Respublikasining "yashil" iqtisodiyotga o'tishini ta'minlashga qaratilgan strategik hujjatlar va qarorlar mamlakatda ekologik xavfsizlikni ta'minlash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va iqtisodiyotning energiya sig'imini keskin

kamaytirish zarurligini ko'rsatib beradi. Mazkur hujjatlar tahlili shuni ko'rsatadiki, belgilangan ulkan maqsadlarga erishish uchun iqtisodiyotning barcha tarmoqlarini, ayniqsa sanoat va energetika kompleksini tubdan modernizatsiya qilish talab etiladi. Biroq, mavjud resurslarning cheklangani va davlat byudjetiga tushadigan moliyaviy yukning yuqoriligi ushbu islohotlarni to'liq va o'z vaqtida moliyalashtirishda jiddiy to'siqlarni yuzaga keltirmoqda. Shuningdek, strategiyada ko'zlangan vazifalarni amalga oshirish jarayonida idoralararo hamkorlik mexanizmlari yetarli darajada muvofiqlashtirilmagani institutsional muammolarni keltirib chiqarayotgani ta'kidlanadi.[1]

Mahalliy tadqiqotchilar tomonidan tayyorlangan "Yashil iqtisodiyot" mavzusidagi o'quv qo'llanmalar va monografik tadqiqotlarda mamlakatimizda yashil texnologiyalarni joriy etishning nazariy va amaliy jihatlarini chuqur yoritilgan. Adabiyotlarda ta'kidlanishicha, O'zbekistonda xususiy investitsiyalarni "yashil" loyihalarga yo'naltirishda moliyaviy rag'batlantirish mexanizmlari, xususan, kichik va o'rta biznes uchun imtiyozli kreditlash tizimi yetarli darajada ishlamayapti. Mualliflar tadbirkorlar duch kelayotgan byurokratik to'siqlar va qonunchilikdagi ayrim bo'shliqlar yashil transformatsiya jarayonini sekinlashtirayotganini ilmiy jihatdan asoslab berishgan. Shu bilan birga, yashil investitsiyalarni sug'urtalash va moliyaviy xavflarni kamaytirish bo'yicha milliy mexanizmlarni yaratish eng dolzarb vazifalardan biri ekanligi qayd etilgan.[2]

Tadqiqotchi A. Zarekeyev o'zining ilmiy ishlarida O'zbekistonda yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonida yuzaga kelayotgan hududiy tafovutlar va infratuzilma cheklovlarini chuqur tahlil qilgan. Maqolada ko'rsatilishicha, markaziy hududlar bilan bir qatorda chekka hududlarda ham yashil texnologiyalarni joriy etish uchun moliyaviy resurslar va texnik imkoniyatlar yetishmaydi. Muallif respublika hududlarida ekologik audit va uglerod izini hisoblash tizimining bir xilda rivojlanmagani institutsional muammo sifatida yuzaga chiqayotganini ta'kidlaydi. Shuningdek, mahalliy darajada ekologik loyihalarni boshqarish bo'yicha malakali kadrlar yetishmasligi islohotlar samaradorligini pasaytiruvchi asosiy omillardan biri sifatida ko'rsatib o'tilgan.[3] D. Yokubjanovning tadqiqotida O'zbekistonda yashil iqtisodiyotga o'tishning institutsional mexanizmlarini takomillashtirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Muallifning tahlil qilishicha, mamlakatda ekologiya va iqtisodiyot sohasini tartibga soluvchi bir nechta vazirlik va idoralar o'rtasidagi vazifalar ba'zi o'rinlarda takrorlanadi, bu esa qaror qabul qilish jarayonini cho'zib yuboradi. Shuningdek, normativ-huquqiy bazada "yashil" standartlarning to'liq ishlamasligi va davlat idoralari o'rtasidagi raqamli ma'lumotlar almashinuvi zaifligi boshqaruv samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Tadqiqotda ushbu institutsional bo'shliqlarni bartaraf etish uchun idoralararo muvofiqlashtirishni kuchaytirish zarurligi ilmiy jihatdan asoslab berilgan.[4] Jahon bankining O'zbekistonga bag'ishlangan iqlim va taraqqiyot bo'yicha tahliliy hisobotida mamlakatimiz iqtisodiyoti dunyoda energiya sig'imi eng yuqori bo'lgan tizimlardan biri ekanligi qayd etilgan. Xalqaro ekspertlar tahliliga ko'ra, uzoq yillar davomida saqlanib kelingan energiya subsidiyalari yashil texnologiyalar va qayta tiklanuvchi energiya manbalari uchun sog'lom raqobat muhitini cheklab qo'ymoqda. Moliyaviy jihatdan esa, sanoat tarmoqlarini to'liq modernizatsiya qilish va binolarni energiyasamara qilish uchun yuzlab milliard dollar miqdordagi uzoq muddatli sarmoyalar talab etiladi. Hisobotda ta'kidlanishicha, davlat mablag'lari yetishmagan sharoitda xususiy sektorni jalb qilish uchun institutsional va moliyaviy kafolatlar yetarli darajada ta'minlanmagani asosiy muammolardan biridir.[5]

BMT Taraqqiyot Dasturining O'zbekistondagi faoliyati va tahliliy hisobotlari mamlakatda "yashil" iqtisodiyotga o'tish jarayonida kadrlar salohiyati va ijtimoiy-institutsional tayyorgarlik masalalariga bag'ishlangan. Hujjatlarda qayd etilishicha, yashil energetika, uglerod auditi, ekologik menejment va "yashil" arxitektura kabi yangi va istiqbolli yo'nalishlar bo'yicha yuqori malakali milliy mutaxassislar taqchilligi sezilmoqda. Ta'lim tizimi va amaliyot o'rtasidagi uzilishlar tufayli bozorda talab qilinayotgan zamonaviy ko'nikmalarga ega kadrlar yetarli darajada tayyorlanmayapti. Bu holat esa korxonalar va davlat idoralarida

yashil loyihalarni boshqarish va monitoring qilish jarayonida chuqur institutsional muammolarni keltirib chiqarayotgani tahlil qilingan.[6]

Osiyo Taraqqiyot Bankining Markaziy Osiyo va O'zbekiston energetika sektori hamda yashil moliya bo'yicha olib borgan tadqiqotlarida mahalliy tijorat banklarining rol porteei tahlil qilingan. Tadqiqotlarga ko'ra, mahalliy bank tizimida "yashil" kreditlash portfeli hali ham past darajada qolmoqda, chunki banklar uchun uzoq muddatli, imtiyozli va arzon xalqaro resurslarga ega bo'lish mexanizmlari cheklangan. Shuningdek, mamlakatda xususiy kapitalni jalb etish uchun "yashil obligatsiyalar" (green bonds) bozorini rivojlantirish zarur bo'lsa-da, bu boradagi qonunchilik va amaliy mexanizmlar to'liq shakllanmagan. Moliya bozorining institutsional jihatdan yetarli darajada rivojlanmagani yashil loyihalarni o'z vaqtida va yet hajmda moliyalashtirishga to'sqinlik qilmoqda.[7]

Amaliy natija: Yevropaning eng yirik iqtisodiyoti bo'lgan Germaniya o'zining "yashil" iqtisodiyotga o'tish dasturini (*Energiewende*) amalga oshirish jarayonida eng jiddiy moliyaviy va institutsional to'siqlarga duch kelgan. Dastlabki yillarda tarmoqni subsidiyalash va qayta tiklanuvchi energiya manbalarini qo'llab-quvvatlash uchun byudjetdan va aholi to'lovlaridan (*EEG-Umlage* solig'i orqali) yiliga o'rtacha 15-20 milliard evro mablag' sarflanishi talab etildi, bu esa oxir-oqibat soliq to'lovchilar va kichik biznesga katta moliyaviy yuk tushirdi. Institutsional jihatdan esa, bir nechta federal vazirliklar va hududiy tarmoq operatorlari o'rtasida qaror qabul qilish jarayoni byurokratik jihatdan cho'zilib ketdi.

Erishilgan natija: Germaniya ushbu moliyaviy yukni muvozanatlash uchun davlat-xususiy sheriklik (DXSh) mexanizmlarini va maxsus "Kreditanstalt für Wiederaufbau" (KfW) davlat taraqqiyot banki orqali uzoq muddatli arzon "yashil kreditlar" liniyasini joriy qildi. Natijada, mamlakatda qayta tiklanuvchi energiya ulushi umumiy iste'molning yarmidan oshdi va bu xalqaro miqyosda "yashil" transformatsiyaning asosiy namunasiga aylandi.[8]

Xulosa va takliflar (Conclusions/Заключения).

"Yashil" iqtisodiyotga o'tish jarayoni faqatgina moliyaviy va texnik resurslarni talab qilib qolmay, balki eng avvalo ushbu tizimni boshqaruvchi yuqori malakali inson kapitalining mavjudligini taqozo etadi. Fikrimizcha, kadrlar taqchilligini faqatgina chetdan mutaxassislar import qilish yo'li bilan hal etib bo'lmaydi. Bu borada O'zbekistondagi yetakchi oliy ta'lim muassasalarining o'quv dasturlariga **"Yashil iqtisodiyot va barqaror rivojlanish boshqaruvi"** fanini majburiy ta'lim moduli sifatida kiritish maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, nufuzli xorijiy universitetlar bilan yaqin akademik hamkorlikni yo'lga qo'yish, xalqaro darajadagi yetuk mutaxassislarni o'quv jarayoniga jalb qilish orqali milliy kadrlar zaxirasini shakllantirish mamlakatdagi institutsional salohiyatni keskin oshiradi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston iqtisodiyoti global miqyosda energiya sig'imi eng yuqori bo'lgan davlatlar qatoriga kiradi. Bugungi kunda sanoat tarmoqlarida resurslar isrofgarchiligi saqlanib qolayotgani va eskirgan texnologiyalardan foydalanilayotgani yaqqol ko'zga tashlanmoqda. Uzoq yillar davomida amalda bo'lib kelgan energiya va yoqilg'i subsidiyalari xususiy sektor uchun yashil texnologiyalarga o'tish zaruriyatini pasaytirib, an'anaviy energiya manbalariga qaramlikni kuchaytirdi. Natijada, respublikada yashil modernizatsiya jarayoni kutilganidan sekinroq kechmoqda.

Mazkur muammoni bartaraf etish uchun sanoat korxonalari va kichik biznes subyektlarini iqtisodiy jihatdan rag'batlantirish mexanizmlarini tubdan kuchaytirish talab etiladi. Xususan, yashil texnologiyalarni joriy etayotgan tadbirkorlarga davlat tomonidan maqsadli subsidiyalar va qulay soliq imtiyozlarini taqdim etish muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, ekologik xavfsizlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydigan chiqindilarni qayta ishlovchi korxonalarga keng ko'lamli imtiyozlar — xususan, foyda solig'i, mol-mulk solig'i hamda bojxona to'lovlaridan sezilarli darajada ozod qilish yoki kamaytirish mexanizmlarini qo'llash maqsadga muvofiqdir. Ishonchimiz komilki, ushbu iqtisodiy rag'batlantirish choralari O'zbekistonda "yashil" iqtisodiyotga o'tish tezligini sezilarli darajada jadallashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar (Литературы/ References):

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining 'yashil' iqtisodiyotga o'tishini ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlar dasturini tasdiqlash to'g'risida"gi PQ-447-son qarori. 2022-yil 2-dekabr (Rasmiy ma'lumotlar bazasi — Lex.uz).
2. World Bank Group (Jahon banki guruhi ekspertlari). Uzbekistan - Country Climate and Development Report (CCDR). 2022-yil (Umumiy hajm: 140–160-betlar oralig'ida moliyaviy va institutsional tahlillar keltirilgan).
3. Asian Development Bank (ADB) tahliliy guruhi. Greening the Financial System in Central Asia / Uzbekistan Energy Sector Assessment. 2023-yil (Asosiy moliyaviy cheklovlar tahlili: 45–58-betlar).
4. "Yashil iqtisodiyot va barqaror rivojlanish asoslari" (O'quv qo'llanma). Qodirov A. va boshqalar. Toshkent, "Iqtisod-Moliya" nashriyoti, 2023-yil. (Ko'rsatilgan qism: 112–120-betlar).
5. "O'zbekistonning yashil iqtisodiyotga o'tishi: hududiy muammolar va moliyaviy imkoniyatlar". Zarekeyev Ajiniyaz Abatovich. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali, 2024-yil, 3-son, 85–92-betlar.
6. O'zbekiston Respublikasining 'yashil' iqtisodiyotga o'tish strategiyasida institutsional mexanizmlar va ularning tahlili". Yokubjanov Doniyor Islom o'g'li. O'zbekiston milliy universiteti xabarlari" jurnali, 2023-yil, 4/1-son, 140–144-betlar.
7. O'zbekistonda yashil iqtisodiyotga o'tishda inson kapitali va kadrlar salohiyatini baholash" UNDP Uzbekistan (BMT Taraqqiyot Dasturining O'zbekistondagi vakolatxonasi).
8. "Financing the Green Transition: Lessons from the German Banking System and State Development Bank KfW". Federal Ministry for Economic Affairs and Climate Action (BMWK, Germaniya). 2025-yil